

Antoni Nowak, Dyrektor Biura Związku Euroregion „Tatry”

*Spotkanie siedmiu kultur pogranicza polsko-słowackiego
„Od Ladislava Mednyánszkeho do Jana Kantego Pawлуśkiewicza”*

W polskiej kulturze, historii, literaturze i polityce od wieków funkcjonuje językowo-pojęciowy termin „kresy”. Od czasów Samuela Bogumiła Lindego (1771-1847), który pojęcie „kresów” spopularyzował w *Słowniku języka polskiego* (tomy 1-6, 1807-1814) kojarzone one były głównie z wschodnimi rubieżami dawnej Rzeczypospolitej, których burzliwe dzieje i losy wielkich postaci tam żyjących pozostawiły niezatarty ślad w naszej narodowej historii i tożsamości. W drugiej połowie XIX wieku Jan Zachariasiewicz (1826-1905), lwowski pisarz i publicysta w książce pt. *Na Kresach* (1860) przeniósł to określenie również na inne pogranicza Polski. Położone przy polsko-węgierskiej granicy dobra biskupów krakowskich nazywano też niekiedy „państwem muszyńskim” lub „Kresem Muszyńskim”. Natomiast w roku 1912 Roman Zawiliński, etnograf i językoznawca, autor pierwszego interesującego przewodnika po Słowacji, przyjaciel Pavla Országha Hviezdoslava, jednego z najwybitniejszych poetów słowackich, wydał książkę pt. *Z kresów Polshczyzny*. Opisał w niej m.in. swoje wędrówki po kresowym Spiszu położonym u podnóża Tatr na pograniczu polsko-węgierskim. Wyłania się z niej obraz ziem i mieszkańców oddalonych od centrów, zapomnianych i zaniedbanych, miejsca, gdzie ścierają się ze sobą różne kultury i różne narody.

Minęło prawie sto lat od wydania książki Romana Zawilińskiego. We współczesnej Europie kresy [czytaj: pogranicze] zrobiły zawrotną karierę, urosły do najwyższej rangi, stały się wartością integracji europejskiej.

Historyczno-geograficzno-kulturowe krainy położone wokół Tatr – Podhale, Spisz, Orawa, Liptów, ziemia sądecka w dziejach Europy Środkowej są doskonałym przykładem ekspansji, kształtowania się i wzajemnego przenikania różnych nacji i kultur. Tu od średniowiecza ścierały się interesy państwa polskiego i węgierskiego, od XII wieku procesy osadnicze postępowały dolinami rzek Dunajca, Popradu, Orawy i Wagu. W kolonizacji tych ziem uczestniczyli Polacy, Słowacy, Niemcy, Węgrzy. Później przybyli tu Wołosi, Żydzi i Cyganie. Walka o przetrwanie w surowym górskim klimacie, wśród niedostępnych gór ukształtowała charakter górali – pracowitych, zaradnych, przystosowanych do pokonywania przeszkód, a nade wszystko ceniących wolność. Tatry stały się w przeszłości i są nadal naturalną granicą Polski, początkowo z Węgrami, od 1918 roku z Czechosłowacją, a od 1993 roku z Republiką Słowacką. Nigdy jednak granica ta nie dzieliła mieszkańców tych ziem i być może nie doświadczyli oni konfliktów na taką skalę, jak na zachodnich czy południowo-wschodnich kresach Rzeczypospolitej.

Nic więc dziwnego, że Związek Euroregion „Tatry” pod honorowym patronatem Senatora Rzeczypospolitej Polskiej Franciszka Adamczyka oraz Konsula Generalnego Republiki Słowackiej w Krakowie Ivana Horskiego w latach 2006-2007 realizował współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu INTERREG IIIA Polska-Republika Słowacka projekt pt. *Spotkanie siedmiu kultur pogranicza polsko-słowackiego „Od Ladislava Mednyánszkeho do Jana Kantego Pawлуśkiewicza”*. Partnerami projektu były: Gmina Łapsze Niżne oraz Miejski Ośrodek Kultury w Kieżmarku. Całkowity koszt realizacji projektu wyniósł 302.313,68 PLN, w tym dofinansowanie z EFRR: 226.735,26 PLN.

Tytułowymi patronami tego przedsięwzięcia zostali dwaj wybitni artyści pogranicza polsko-słowackiego – Ladislav Mednyánszký, słowacki malarz przełomu XIX i XX wieku, związany z kasztelam w Stražkach oraz Jan Kanty Pawluškievič, współczesny kompozytor i malarz urodzony w Nowym Targu. Choć wywodzą się oni z innych epok i mają odmienne doświadczenia życiowe oraz artystyczne, to w ich twórczość można dostrzec motywy i inspiracje zaczerpnięte z bogactwa różnych kultur pogranicza.

Realizacja projektu obejmowała szereg działań naukowych, artystycznych i wydawniczych. W dniach **19-20 kwietnia 2007 r.** w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu odbyła się **Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. *Spotkanie siedmiu kultur pogranicza polsko-słowackiego***. W konferencji uczestniczyli liczni przedstawiciele różnych dziedzin nauki i sztuki z Polski i Słowacji. Nie sposób ogarnąć wszystkich poruszonych wątków i problemów zasygnalizowanych w referatach oraz podczas dyskusji. Konferencja była próbą zebrania i usystematyzowania współczesnej profesjonalnej wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego pogranicza polsko-słowackiego. Zaprezentowane referaty skupiały się na różnych aspektach wielokulturowości pogranicza. Autorzy odwoływali się do historii regionu, tradycji literackich, folkloru, obyczajów, języka i muzyki poszczególnych grup etnicznych.

Na przełomie kwietnia i maja 2007 roku w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu zaprezentowana została wystawa pt. ***Żydzi w malarstwie Karola Kostura***. Ten nowotarski malarz naiwny w swoich obrazach, akwarelach i rysunkach utrwalił ludzi, zdarzenia z minionych lat i pejzaże małych miasteczek pogranicza, w których wizerunek wpisana była społeczność żydowska.

W lipcu 2007 roku pokazaliśmy dorobek artystyczny dwóch wybitnych indywidualności pogranicza – **Nikifora Krynickiego oraz Edwarda Sutora** z Nowego Targu. Ich twórczość mieści się w nurcie sztuki określanej „naiwną”, „inną”, „osobną”, „art-brut”. Akwarele Nikifora i rzeźby Sutora należą do dzieł wybitnych, które wzbudzają uznanie i zachwyt znawców przedmiotu. Były one wystawiane w prestiżowych galeriach w kraju i za granicą i chętnie nabywane przez muzea i kolekcjonerów prywatnych. Co łączy tych dwóch artystów? Samorodny talent, niezwykła intuicja i pasja tworzenia, w której realizowali się bez reszty. Obydwaj nie mieli odpowiedniego wykształcenia, żyli we własnym hermetycznym świecie wyobraźni, tworzyli poza uznanym i obowiązującym kanonem kultury. Obdarzeni niezwykłą wrażliwością outsiderzy, odmienicy, naznaczeni pewnymi ułomnościami i niepełnosprawnością.

Wystawą podsumowującą cykl „Artyści pogranicza”, spinającą klamrą wcześniejsze przedsięwzięcia, pokazującą różnorodność i barwność kulturową pogranicza postanowiliśmy uczynić wspólną wystawę malarstwa patronów artystycznych projektu - **Ladislava Mednyánszkého i Jana Kantego Pawluškieviča**. Zorganizowana została ona w **sierpniu 2007 roku**. Obrazy, rysunki i akwarele Ladislava Mednyánszkého, wybitnego przedstawiciela środkowoeuropejskiego malarstwa przełomu XIX i XX wieku pochodzące ze zbiorów słowackich galerii i muzeów zaprezentowane zostały w Polsce po raz pierwszy. Natomiast Jan Kanty Pawluškievič pokazał swoje prace malarskie z cyklu *Vivat hieroglify* wykonane oryginalną techniką żel-artu. W 2006 roku były one eksponowane na wystawie w gmachu Parlamentu Europejskiego w Brukseli.

Kolejnym, niezwykle istotnym wydarzeniem projektu Euroregionu „Tatry” były zorganizowane wspólnie z Gminą Łąpsze Niżne, przeznaczone dla młodych artystów z Polski i Słowacji **warsztaty muzyczne pt. *Motywy różnych kultur pogranicza polsko-słowackiego w twórczości kompozytorskiej Jana Kantego Pawluškieviča, które zwieńczył w dniu 30 czerwca 2007 roku koncert*** na dziedzińcu zamku w Niedzicy w wykonaniu Orkiestry Kameralnej Akademii Beethovenowskiej w Krakowie i solistów: Elżbiety Towarnickiej –

sopran, Andrzeja Bieguna – bas i Jacka Wójcickiego – tenor. Koncert poprzedził wygłoszony dzień wcześniej wykład dr hab. **Anny Burzyńskiej z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie zatytułowany *Jan Kanty Pawлуśkiewicz – artysta totalny***. Autorka przedstawiła w nim artystę, jako „w pełnym tego słowa znaczeniu twórcę „transwersalnego”, tworzącego na styku rozmaitych kultur, których znaki mieszają się i przeplatają w jego dziełach tworząc z nich własne, nowe jakości.

W ramach projektu ukazał się również **album pt. *Nowy Targ. Obrazki z miasteczka dwóch kultur* autorstwa Anny Majorczyk**, którego **promocja odbyła się 19 kwietnia 2007 r.** Książka ta jest propozycją odbycia wędrowki w czasie. Zebrane w niej ryciny, obrazy, stare fotografie i karty pocztowe pokazują Nowy Targ i jego mieszkańców od końca XVIII wieku do II wojny światowej. Podążając śladem obrazków z przeszłości Autorka przywołuje przebrzmiałe historie i zdarzenia, klimat minionego czasu i barwną małomiasteczkową rzeczywistość, której charakter i wizerunek współtworzyła kultura materialna i duchowa mieszkających tu w zgodnej koegzystencji Polaków i Żydów. Album, został starannie opracowany graficznie przez Kazimierza Gajewskiego.

Rezultaty osiągnięte podczas realizacji projektu zaprezentowane zostały w specjalnym wydaniu dwujęzycznego rocznika Euroregionu „Tatry” pt. *Pogranicze polsko-słowackie*, który otrzymaliście dziś Państwo w materiałach. Zamieszczono w nim teksty wszystkich referatów wygłoszonych podczas konferencji naukowej, a także eseje przybliżające życie i twórczość artystów, których wystawy prezentowaliśmy w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu.

Zrealizowany przez Euroregion „Tatry” projekt pt. *Spotkanie siedmiu kultur pogranicza polsko-słowackiego „Od Ladislava Mednyánszkého do Jana Kantego Pawлуśkiewicza”* ukazał bogactwo i różnorodność kulturową naszego regionu. Cieszymy się, że udało nam się utrzymać dobry poziom merytoryczny konferencji, warsztatów jak również prezentacji artystycznych. Duże zainteresowanie znawców przedmiotu i liczny udział publiczności w poszczególnych wydarzeniach projektu sprawił nam wiele satysfakcji i potwierdził, że wielki dorobek kulturowy polsko-słowackiego pogranicza warto wciąż i na nowo prezentować oraz upowszechniać.